

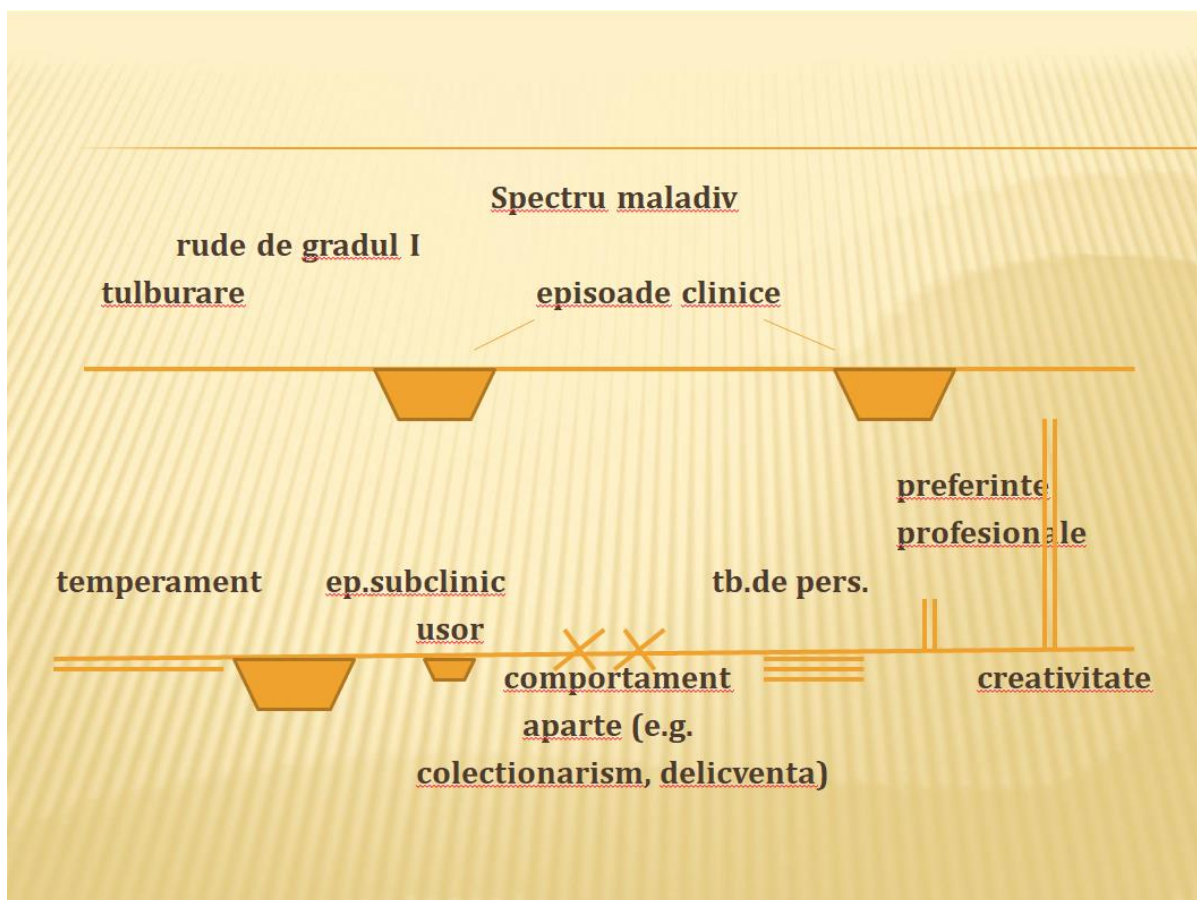
Tulburarea maniacală, creativitatea și sărbătoarea. Abordare evolutionist culturală

Cluj 2018

În ultimele decenii s-a impus în medicina psihiatrică ideea “spectrului maladiv”.

Acesta presupune luarea în considerare, la pacient și la rudele de gradul întâi, nu doar a episoadelor de boală clar definite, ci și a :

- manifestări clinice ușoare și subclinice;
- a temperamentului și a eventualelor tulburări de personalitate din aceeași clasă;
- a preferințelor profesionale și a comportamentelor particulare (e.g. suicid, delicvență, zgârcenie, colecționarism, teatralism etc.);
- un tip de performanțe deosebite.

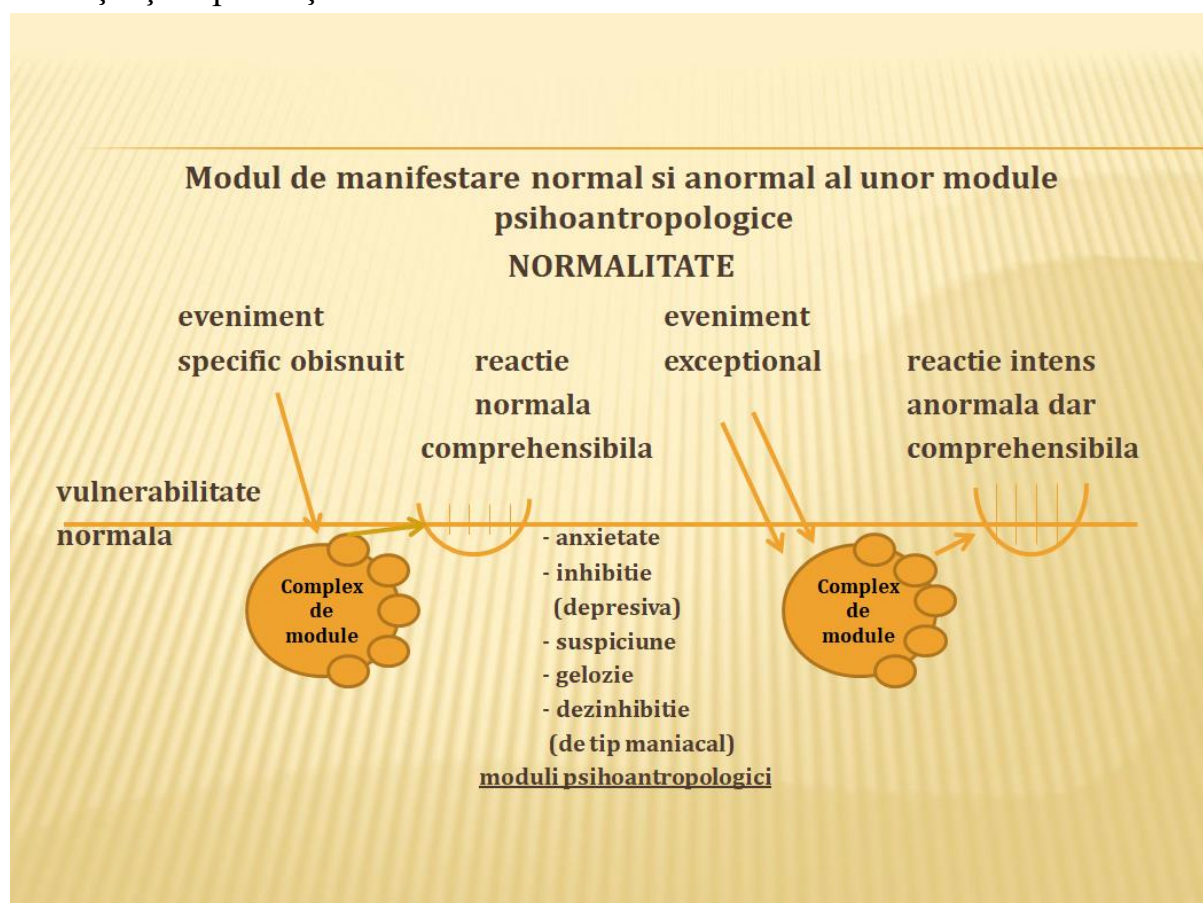
Doctrina și viziunea spectrului maladii permite o mai bună înțelegere a transmiterii genetice și a tranziției între minusul antropologic al psihopatologiei, existența normală în plan socio cultural, variantele acesteia – uneori excesive – și creativitatea.

Psihopatologia evoluționist culturală interpretează episodul sau starea psihică anormală, ca afirmarea neadecvată, în condiții deficitare și dezadaptative, a unor disponibilități sau “moduli psihoantropologici” care, prin ei înșiși sunt firești și adaptativi.

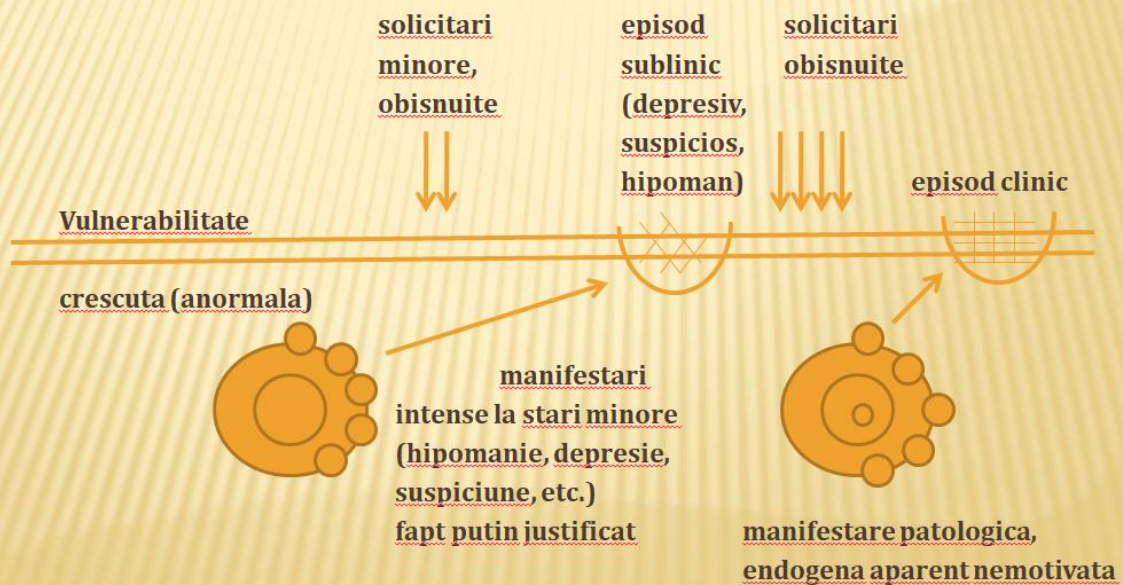
Principalele fenomene psihice umane – ca depresia, dragostea, acțiunea realizatoare, suspiciunea, frica, combativitatea, gelozia, extazul – exprimă disponibilități de raportare intențională, structuri funcționale psihoantropologice utile individului și colectivităților culturale.

Ele sunt de aceea supuse selecției evolutive și transmiterii transgeneraționale, atât pe linie biologică cât și cultural educativă.

Persoana individuală moștenește genetic astfel de disponibilități – susținute de rețele neuronale – și apoi le dezvoltă și le determină diferențiat prin educație și experiență culturală.

Modul de manifestare normal si anormal al unor module psihoantropologice **ANORMALITATE**

Un interes deosebit clinic și antropologic îl reprezintă spectrul bipolar ce se desfășoară în jurul unei tulburări psihice caracterizată prin alternanța de episoade maniacale și depresive.

*euforie, expansivitate
tahipsihie, dezinhbitie
ideatica, verbala, motorie*

+ ep.man +++

*energie si activitate crescuta
planuri optimiste
actiuni riscante
hipersociabilitate gregara
veselie hedonica si ludica*

*deprimare, retragere
lentoare, inhibitie
ideatica, verbala, motorie
retragere sociala*

- - ep.dep - -

*lipsa de speranta, tristete
autodepreciere vinovata
ideatie suicidara*

Spectrul bipolar merită atenție deosebită deoarece mania și melancolia, descrise din antichitate, au fost constant comentate și din punctul de vedere antropologic.

Melancolia de exemplu era inițial interpretată în conformitate cu doctrina hipocratico galenică a celor patru umori, ca datorată unui exces de bilă neagră, ea putându-se manifesta atât ca boală cât și temperament aparte.

În Renaștere, temperamentul melancolic a fost interpretat de Marsilio Ficino, în conjuncție cu doctrina caracteriologică astrală, ca fiind corelat cu planeta Saturn; aceasta împrumută celor pe care îi patronează pe lângă trăsăturile tradiționale ale melancoliei (slabi, sumbri, stângaci, fără vlagă) și propensiunea spre contemplare metafizică, raționament abstract și creativitate teoretică.

Interpretarea lui Ficino reluată de Agrippa von Nettenstein și concretizată în gravurile cu titlul Melancolie a lui Durer, a stat la baza asocierii dintre melancolie și înțelepciune în sensul meditației Ecleziaștului:

“.....toate sunt deșertăciune și vânare de vânt”

În sec.XX, chiar dacă legătura dintre temperament, melancolie și înțelepciune nu a mai fost cultivată, studii fenomenologice serioase ca cele ale lui Tellembach (1961) – care a descris Tipus melancholicus – au subliniat o serie de valențe sociale pozitive ale acestora precum:

- seriozitate, atașament crescut față de muncă și ordine, conștiinciozitate, moralitate, responsabilitate, perfecționism etc.;

- Melancolicii se profilau deci ca oameni performanți în domeniul lor de activitate, oameni de încredere pe care te poți baza, care duc la bun sfârșit un lucru început;

Mania a avut un destin puțin diferit, deși a fost și ea identificată din antichitate și descrisă constant de-a lungul veacurilor.

Corelația maniei cu temperamentele umorale și astrale nu a fost comentată la fel de explicit ca în cazul melancoliei. Pe de altă parte însă, încă din vremea elenistică a fost sesizată corelația ei cu manifestări culturale.

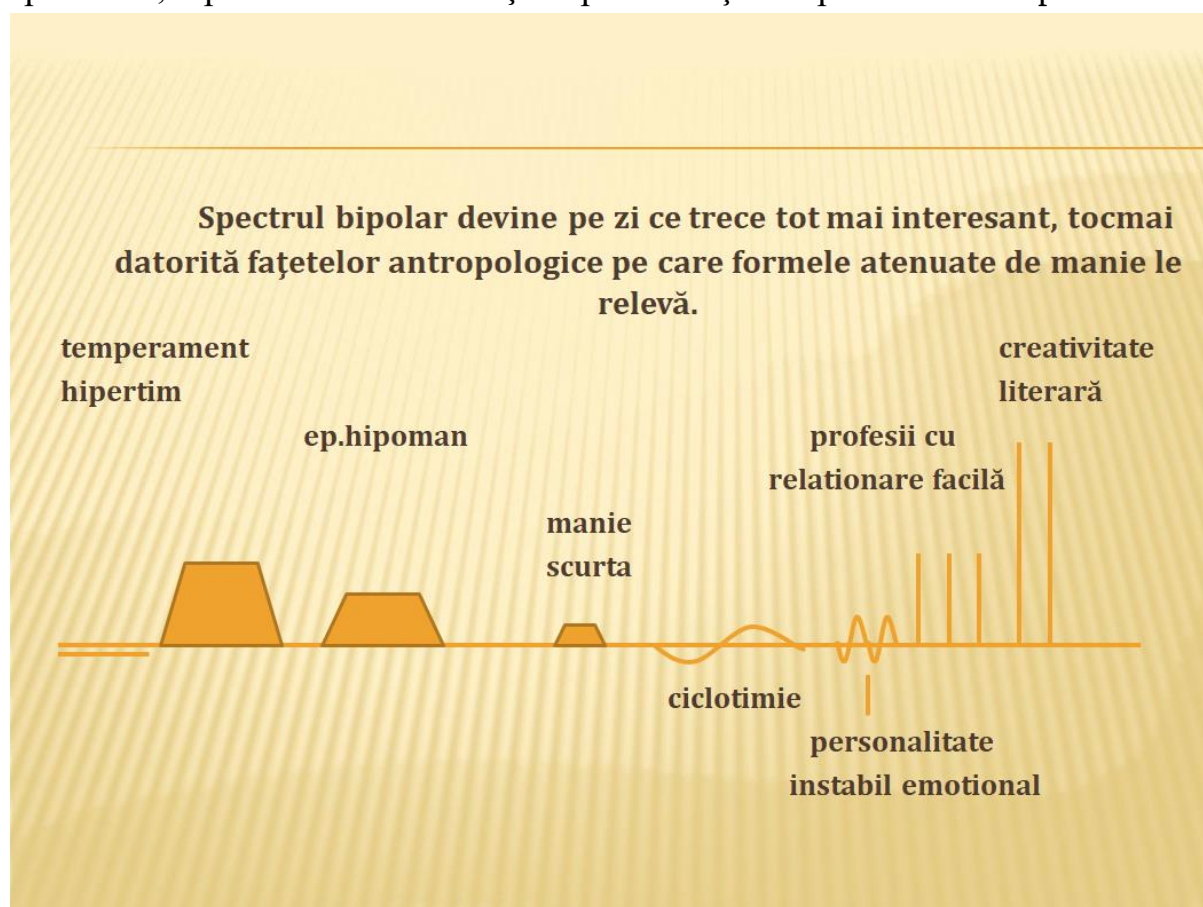
Areteus din Capadoccia scria (sec.I d.Ch):

“Unii pacienți cu manie sunt bine dispuși...ei râd, joacă, dansează ziua și noaptea și se plimbă tacticos prin piață cu ghirlande puse pe cap, ca și cum ar fi fost învingători la vreun joc. Acești pacienți nu îi deranjează pe alții. Dar alții devin furioși, manifestările lor ajungând lipsite de măsură. Unii maniacali care sunt inteligenți și bine educați se apucă să vorbească despre astronomie, deși nu au studiat niciodată filosofia sau se consideră poeți serviți de muze”.

Mania a fost studiată de către psihiatri, până către sfârșitul sec.XX predominant din perspectiva sa clinică, ca episod al bolii bipolare.

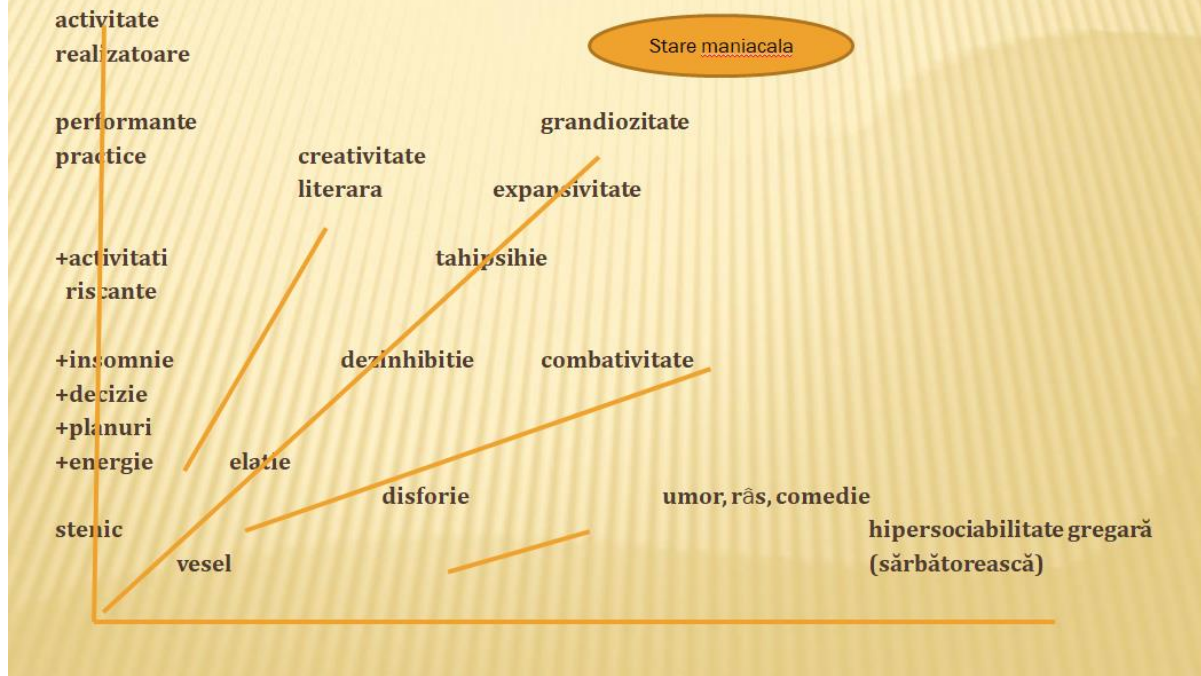
În plus, în a doua jumătate a veacului trecut s-a acordat – poate și datorită atmosferei socio-politice internaționale – o importanță crescută depresiei, descriindu-se separat de boala bipolară, și o tulburare depresivă monopolară.

În ultimele decenii însă patologia maniacală a revenit în atenție, în urma redescoperirii stărilor mixte și a abordării bipolarității din perspectiva spectrului, fapt ce a adus în discuție hipomania și comportamentul hipertim.

Din largul spectru al manifestărilor psihopatologice externalizate pe care le rezumă patologia stărilor maniacale, psihiatria ultimilor decenii s-a centrat pe creșterea distorsionată a activităților cu scop. Manualul american DSM 5 (2013) selecționează pentru diagnostic următorii itemi:

Descrierile clasice ale stărilor maniacale releva un larg diapazon de manifestări psihice externalizate

Din largul spectru al manifestărilor psihopatologice externalizate pe care le rezumă patologia stărilor maniacale, psihiatria ultimilor decenii s-a centrat pe creșterea distorsionată a activităților cu scop. Manualul american DSM 5 (2013) selecționează pentru diagnostic următorii itemi:

- Dispoziție elevată, expansivă; creșterea energiei și a activității centrată pe scop; lipsa oboselii în contextul somnului redus; multiple planuri și angajări în acțiuni riscante sau nocive; - viteza crescută a vorbirii și ideăției (ce scapă de sub control), atenție hipermobilă.
- Se poate ajunge la agitație; sunt menționate și variantele iritabil disforice, cu suspiciune și explozivitate.
- Decupajul făcut de DSM 5 în direcția activităților cu scop, a performanțelor deci exprimă evident mentalitatea unei societăți intens industrializate, concurențiale.
- O variantă discret hipomaniacală a acestui profil ne aduce în față un comportament peformant în viața de zi cu zi.
- O stare stenică, de energie crescută; subiectul nu obosește dacă lucrează mult (fizic și intelectual), planurile sunt ușor configurate, exigența obiectivelor e crescută iar trecerea la act rapidă; bună observație

situațională, îndrăzneală pentru acțiuni riscante, combativitate crescută în vederea unor performanțe de vârf.

Este evident că astfel de stări sunt adaptative pentru persoană și colectivitate; de aceea ele sunt eligibile evoluționist pentru selecție și transmitere transgenerațională.

Amplificarea maniacală a unor activități cu scop ce se corelează cu creșterea performanțelor pragmatice, nu reprezintă însă singurul aspect pozitiv al spectrului bipolar.

Dacă Areteus menționa că *“unii maniaci se consideră serviți de muze și se plimbă cu o ghirlandă pe cap ca și cum ar fi fost câștigători la jocuri (concursuri de poezie)”* nu ar merita oare să fim atenți și la eventuala creștere a creativității spirituale?

Observațiile și studiile privitoare la intersecția dintre patologia bipolară și creativitatea artistică s-au amplificat în ultimile decenii, mai ales în direcția literaturii și poeziei.

O parte din cercetări s-au bazat pe date biografice și autobiografice. A fost reconstituită de exemplu istoria creatorilor de vârf în Marea Britanie din sec.XVIII – XIX demonstrându-se o frecvență crescută a bolii bipolare și a tentativelor suicidare. Imaginea e mai semnificativă dacă se ia în considerare întreg spectrul familiar așa cum a procedat Jamison.

Andreasen ș.a. au efectuat studii pe artiști în viață, investigând și trăirile relatate din perioadele de inspirație creatoare, comparativ cu cele din perioadele maniacale și hipomaniacale. În perioadele de intensă inspirație creatoare autorii descriu:

“Stare de exaltare, energie, optimism, asociații de idei rapide și multiple, gânduri noi și neașteptate, fluentă crescută a gândirii și imaginației, lipsa nevoii de somn, nevoie imperioasă de a scrie, trăiri ludice, sentiment de grandiozitate și uneori de extaz”.

Perioada creativă e deseori precedată de una subdepresivă. Bipolarii tratați cu stimostabilizatoare resimt o reducere a perioadelor de creativitate.

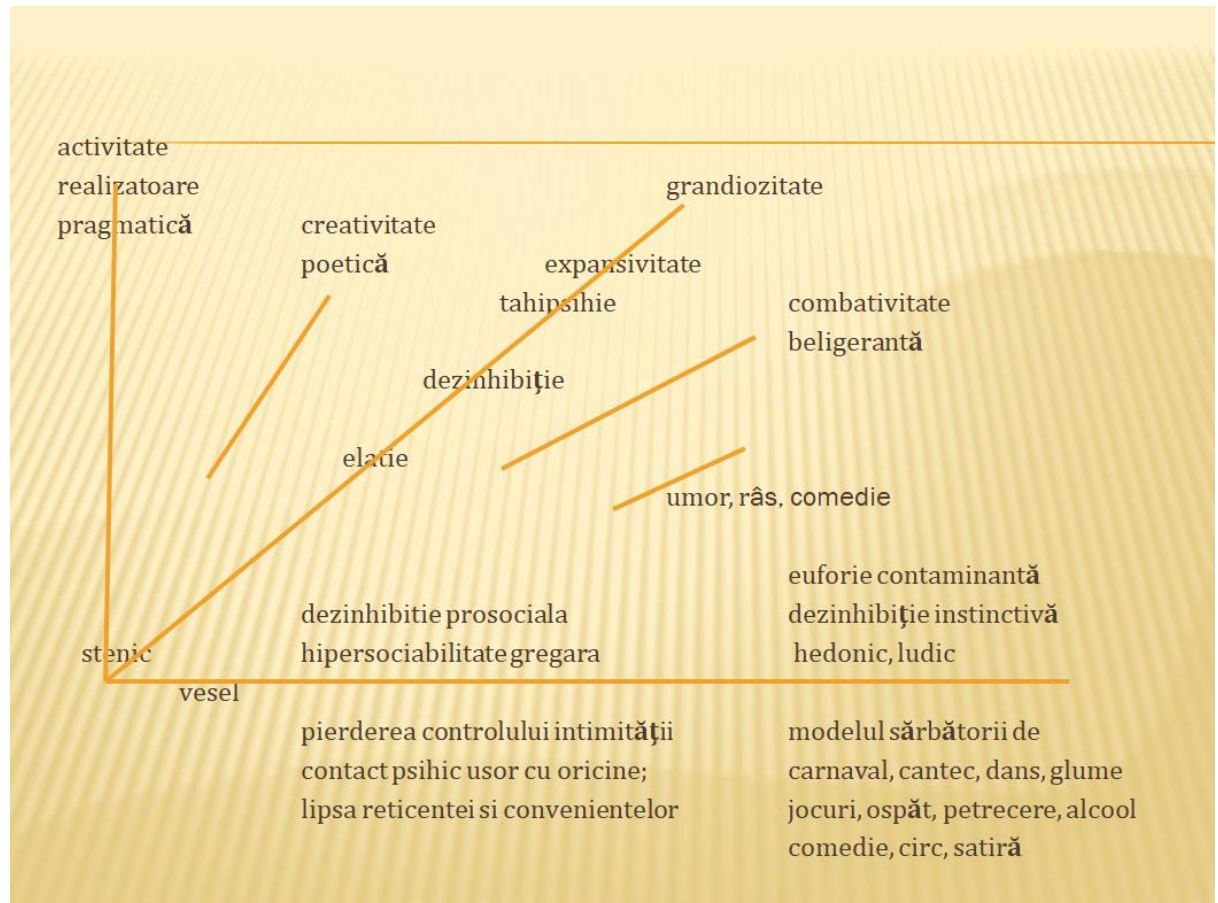
Un alt aspect se referă la hipersociabilitatea gregară specifică sferei maniacale.

Decupajul făcut de sistemul american DSM 5 exclude din diagnosticarea maniei orice referire la relaționarea socială. Sistemul promovat de OMS, ICD-10 reține totuși un item și în această direcție.

“Pierderea inhibiției sociale normale rezultând comportamente neadecvate circumstanțial”.

Totuși nici ICD-10 nu focalizează atenția în direcția în care se manifestau maniacii comentăți în urmă cu 2000 ani de Areteus care “*fiind bine dispuși...râd, joacă și dansează ziua și noaptea*”.

Se cere de aceea a se reveni asupra simptomatologiei tradiționale a maniei din perspectiva dezinhibiției prosociale.

Simptomatologia clasică a maniei cuprinde și o dezinhibiției prosociale și o hipersociabilitate gregară; contactul psihic e facil cu oricine, fără reticențe în ceea ce privește secretele personale și cu reducerea conveniențelor (se consideră imediat prieten cu persoane necunoscute). Euforia sa e contaminantă inducând o bună dispoziție în jur (motiv pentru care interlocutorul nu se supără chiar dacă i se spune în față adevăruri neplăcute); glumește, râde mult și îi face pe alții să râdă; trece cu ușurință la cântece, la dans, declamarea de poezii, jocuri de cuvinte, calambururi.

Exprimă o pronunțată tendință ludică și hedonică.

Areteus, remarcând faptul că “*maniaculul râde, joacă și dansează ziua și noaptea*” evidențiază similitudinea cu comportamentul din timpul sărbătorilor de tip carnavalesc, al petrecerilor și ospetelor.

În cursul acestor sărbători oamenii sunt dezinhibați hedonic, consumând nu doar mâncăruri și și băuturi alcoolizate; crește propensiunea spre cântec în grup, dans și spectacole.

Familiaritatea dintre participanți crește, se reduc reticențele și conveniențele. Dezinhibiția verbală dezvăluie secretele, susține glumele – uneori licențioase – și râsul; în orgii se desfășoară comportamente considerate indecente în viața curentă.

Sociabilitatea crescută din timpul sărbătorii crește coeziunea grupului social, fiind astfel adaptativă pentru acesta.

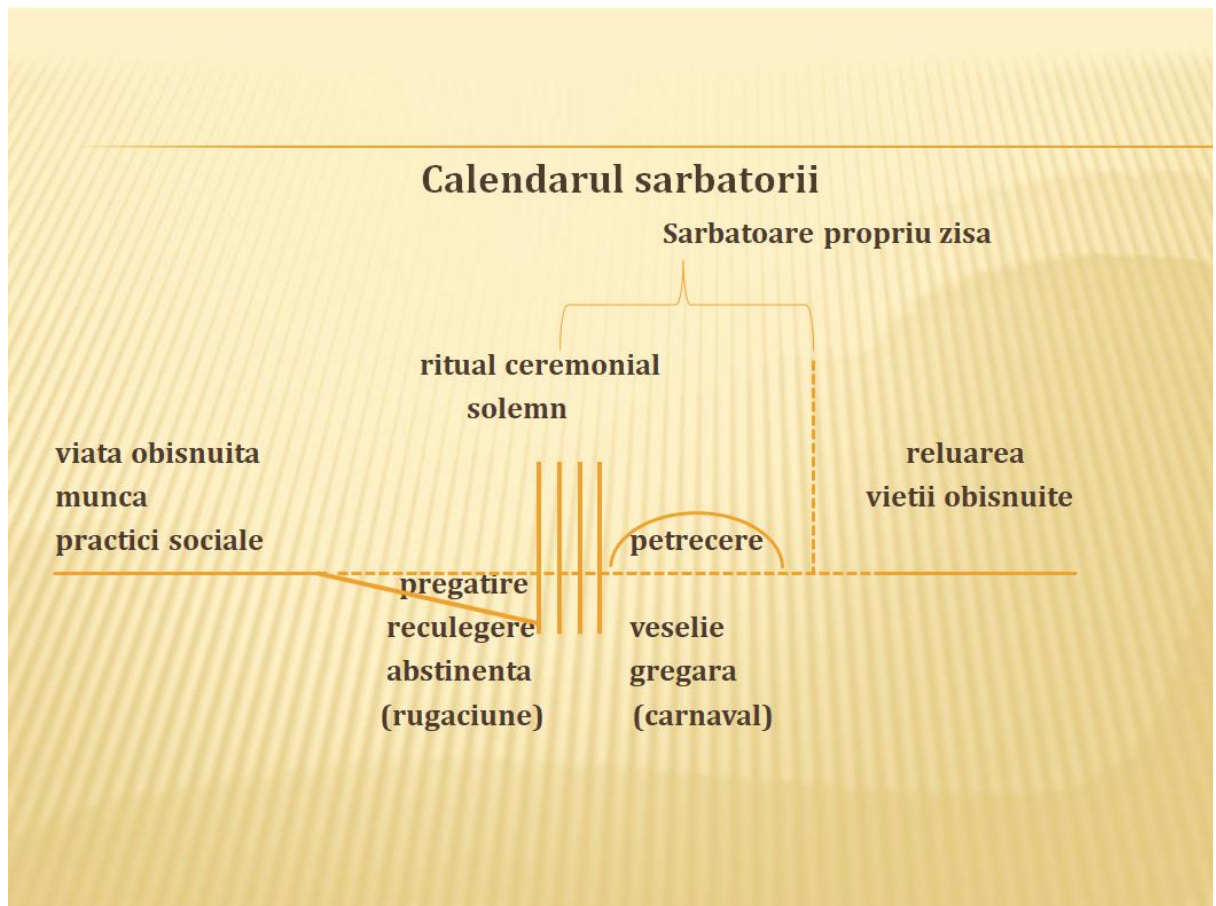
Sărbătorile – care întrețin în normalitate un comportament de tip hipomaniacal – se înscriu într-un calendar al vieții cultural spirituale, ele desfășurându-se la date precizate. Semnificația sărbătorii e cea de a extrage comunitatea din viața cotidiană, definită prin muncă și exercitarea practicilor sociale curente, pentru a le întări și resemnifica prin apel la transcendentă.

Sărbătoarea are la rândul ei două secvențe:

- o perioadă de reculegere, eventual abstenență, ce se încheie cu un ceremonial solemn;

- urmează petrecerea veselă și dezinhibată ca expresie a bucuriei și solidarității grupului. Ea se manifestă prin cântece și alte manifestări culturale, voie bună și râs.

Modelul general al sărbătorilor este – după Eliade – cel religios; dar același model îl au și sărbătorile civile de la triumfurile militare și încoronarea regilor, la nunți și comemorări.

Eliade comentează ca paradigmă a sărbătorilor, manifestările organizate din cele mai vechi timpuri istorice cunoscute, în Mesopotamia, cu ocazia Anului Nou (Aiku).

Între moartea vechiului an ce a îmbătrânit și nașterea noului an, se plasează un interregnum în care e simbolizat amorful haosului primordial: diferențele sociale sunt temporar suspendate (sclavul schimbă locul cu stăpânul) – strămoșii morți se reîntorc (invocați prin măști); normele sociale sunt temporar suspendate.

Acest model e prezent și în Saturnaliile romane; el s-a infiltrat și în liturghiile de început de an din Evul Mediu ("liturghii ale nebunilor") și s-a exprimat cu strălucire în carnavalurile Renașterii.

Sărbătorile sacre au însă, toate, la bază, scenariul unei povești mitologice. Cele de primăvară oficiază și exprimă, în toate societățile agrare misterul și bucuria reînvierii naturii; motiv pentru care scenariul lor invocă simboluri sexuale, de obicei falice.

Petrecerea veselă susține râsul și glumele, astfel încât ajunge să se articuleze firesc cu spectacolele de comedie.

După cum se știe, tragedia greacă se naște din spectacolele Marilor Dyonissiace de la Athena. Dar Dyonissos era și un zeu care moare și reînvie, fiind astfel legat de renașterea naturii, de invocarea sexualității și de cultul falic. Lăsând la o parte specificul lui Dyonissos – cel însoțit de satiri și bacante – sărbătorile primăverii ce invocă sexualitatea și cultul falic, au stat și la baza comediilor ce cultivă râsul.

Comedia își are însă originea și în spectacolele populare ce satirizează defectele fizice și morale ale oamenilor, caricaturizându-le. Grupul social se solidarizează acum critic; iar râsul devine agresiv, corelat cu “bătaia de joc” față de cei ce sunt de “râsul lumii”.

Veselia râsului satiric s-a articulat firesc, de la început, cu veselia petrecerii dezinhibate; deși, cele două sensuri ale râsului sunt diferite.

În acest context petrecerea euforică s-a corelat cu diverse spectacole comice și distractive; și, de asemenea, ea a cultivat persoana specializată în a întreține o astfel de atmosferă, adică “bufonul”.

Bufonul din Renaștere – ce-și atinge apogeul în “nebunul regelui”, pe care-l regăsim în jocul de șah, de tarot și în jocurile de cărți – derivă dintr-un personaj identificat din antichitate, talentat și disponibil pentru a întreține o bună dispoziție și veselie la serbări populare, carnavelești și la ospețe.

Romanii bogați angajau deja astfel de personaje la banchetele lor; ei erau prezenți și la serbări populare și carnavelești, alături de mimi, jongleri, acrobați și alți amuzatori.

În Europa, bufonul a devenit o meserie mai ales în burguri și la curți. El avea un costum special, colorat, cu capișon și urechi de măgar și purta un spectru special, cu oglindă. Era angajat și de bresle sau burguri, pentru a deschide și întreține atmosfera veselă la serbări și carnavaliuri. Shakespeare rezuma (în Noaptea regilor):

“A face meseria de nebun necesită un del de înțelepciune. Trebuie remarcată dispoziția deosebită a celor ce îndeplinesc acest rol, calitatea acestor oameni, tot ce le trece prin fața ochilor. E o meserie la fel de dificilă ca cea a înțeleptului. Căci nebunia practică înțelept își are prețul ei. Pe când înțelepciunea ce cade în nebunie duce la abdicarea spiritului:”.

O astfel de înțelepciune a nebunului și nebuniei, înțelese din perspectivă hipomaniacală, au fost susținute de Erasmus în Elogiul nebuniei.

Personajul nebuniei ce-și ține discursul autolaudativ este evident, o replică față de doctrina Ficino – Agrippa Dürer, a înțelepciunii melancolicului.

În perspectiva “spectrului bipolar”, atât în direcția melancoliei cât și în cea a maniei se poate tinde, deci, spre pragul înțelepciunii.

CONCLUZII

Conceptia spectrelor maladive – așa cum e spectrul bipolar – susține doctrina psihopatologiei evoluționist culturale, care articulează psihiatria nu doar de medicină ci și de antropologia generală. Adică de o antropologie care, așa cum o înțelegea Eliade, include și istoria religiilor și a filosofiei.

Persoana umană individuală este doar un pol al Umanului, ce se naște și se afirmă într-un mediu lingvistico cultural supraindividual. Care, la rândul său, e cuprins într-o devenire a spiritului.

De-a lungul antropogenezei și istoriei culturale, disponibilitățile intenționale și modalitățile de afirmare ale persoanei se diversifică, se nuanțează, reluându-se mereu prin asertare individuală și socio-culturală. Dispoziția depresivă și cea expansiv maniacală derivă probabil din biologie, cu polarizarea dintre hibernare și rut, dintre cele două axe ortogonale ale dominației/sumisiunii și deschiderii prosociale/retragere socială.

Homo sapiens a îmbogățit probabil aceste atitudini dispoziționale, dată fiind dimensionarea sa prin limbajul narativ și vizarea transcendenței; dimensiuni ce s-au amplificat progresiv în perioada istorică culturală.

Ceea ce știm noi despre omul ultimelor 3-5000 ani, ne indică forme ale dispoziției internalizate și externalizate, care în varianta psihopatologică se exprimă prin episoade depresive și maniacale. Dar, mania exprimată în cursul tulburărilor bipolare, nu poate fi ruptă de perioadele energic productive, de inspirația poetică, de combativitatea beligerantă ce duce la victorie, de sociabilitatea gregară a sărbătorilor carnavelești și ospetelor. Și nici de spectacolele de comedie și de înțelepciunea nebunului regelui.

Psihopatologia evoluționist culturală deschide un amplu câmp de studiu și meditație speculativă.